
TEORIN MÅSTE UTFORMAS PÅ PRAKTIKENS VILLKOR

Under tiden hon jobbat på Södertörns högskola har professor Ingela Josefsons erfarenhetscentrerade perspektiv på utbildning ibland ifrågasatts. Under hennes tid som rektor har Södertörn lyckats profilera sig som ett av de intressantaste och mest dynamiska lärosätena i Norden. Intervjun gjordes i samband med ett avskedsseminarium. Ingela Josefson avgick som rektor i somras.

Text och bild: Marcus Prest

I

Ingela Josefsons doktorsavhandling i nordiska språk handlade om svenska språkets förändring under medeltiden. Hennes nästa projekt handlade om humanistiska forskningstraditioner i Sverige. I arbetet gick hon igenom sakkunnigutlåtanden vid besättandet av professurer i nordiska språk från 1800-talet till 1970.

- Jag lärde mig att humanistiska ämnen kan vara oerhört konserverande och hur svårt det kan vara att bryta rådande traditioner och idéer om vad som är centralt inom ett område.

Efter förvärvad doktorsgrad 1975 kom hon under en forskarkurs i Bergen i kontakt med filosofer, och genom dem med Wittgensteins filosofi. Det mötet beskriver hon som den största vändningen i hennes liv.

- När jag kom tillbaka till Göteborgs universitet kände jag att stugan bar mig för trång. Jag kunde helt enkelt inte göra de saker jag var intresserad av om jag valde att stanna kvar. Därför sökte jag och fick ett jobb som forskare på Arbetslivscentrum.

Forskningsprojektet hon arbetade med på Arbetslivscentrum handlade om datoriseringen av arbetslivet. Det här var under slutet av 1970-talet, en

fas då datorerna inte längre enbart användes inom industrin, utan även tagits bruk inom ämbetsverken. Försäkringskassan var den första bransch som datoriserades.

- Tidigare hade handläggarna på försäkringskassan gjort sitt arbete manuellt genom att konsultera regelverk och tabeller. Nu hade beräkningarna för vilken ersättning en försäkringstagare har rätt till börjat göras av maskiner. Arbetet hade förvandlats från ett handfast arbete till en abstraktion.

Efter sju års användning av datortekniken klagade försäkringshandläggarna genom sitt fackliga ombud.

- De sade att "vårt yrkeskunnande har förändrats, vårt språk urholkats och vår fantasi försvunnit." Handläggarna hade märkt att de inte längre kunde redogöra för varför vissa beslut såg ut som de gjorde. De hade förlorat sin regelkännedom eftersom de inte själva längre behövde bläddra i böckerna. Och dessutom kunde de inte längre göra de undantag som de ibland behövde göra, undantag som de bedömde att behövdes på basis av sin yrkeserfarenhet: den erfarenheten var inte användbar längre då handläggarnas egen roll blivit allt mer lik datorernas. Det vill säga, deras roll hade blivit maskinaktig.

De sade att "vårt yrkeskunnande har förändrats, vårt språk urholkats och vår fantasi försvunnit." Handläggarna hade märkt att de inte längre kunde redogöra för varför vissa beslut såg ut som de gjorde. De hade förlorat sin regelkännedom eftersom de inte själva längre behövde bläddra i böckerna.

- Det gav upphov till frågan: finns det något som handläggarna kan som inte går att programmera eller formalisera? Och i det en vidare fråga: finns det delar av den mänskliga kunskapen som helt enkelt inte går att lägga över på en maskin? Vari består den kunskapen? Hur tar den sig uttryck?

De här frågorna utgör den röda tråd genom Ingela Josefsons fortsatta arbete med det som kom att kallas den tysta kunskapen eller den praktiska kunskapen. Hennes fyra böcker: *Från lärling till mästare – om kunskap inom vården*, *Kunskapens former*, *Tankar om*

läkarens yrkeskunnande, och *Läkarens yrkeskunnande* behandlar temat inom hälsovården.

Med högskolereformen 1977 gjordes en rad yrkesutbildningar om till högskoleutbildningar. Enligt högskolelagen ska utbildningen på högskolan ligga på vetenskaplig grund.

- Då fanns det skäl för reformen. Det fanns nämligen en risk för att utbildningen blev för lite teoretiskt reflekterad. Men när utbildningen knöts till högskolan hotade det omvända att hända. Och det gjorde det också. Utbildningen teoretiserades mer och mer på

den praktiska utbildningens bekostnad. - När jag i början av 80-talet gjorde en studie av sjuksköterskeutbildningen märkte jag att det uppstått en klyfta mellan det man kan kalla akademisk praxis och praktikens praxis.

Kan du förklara den klyftan?

- Vi har högskolans praxis med dess föreställningar om vilka kunskaper som ska utgöra fundamentet i utbildningarna. Dessa är fjärrade från praktikens praxis och dess förväntningar på vad den nyutbildade sjuksköterskan eller läraren bör kunna när hon påbörjar sin yrkesverksamhet. Och när dessa båda

praxisvärldar inte möts går det ut över kvaliteten på utbildningen.

Ingela Josefson illustrerar med ett exempel:

Elsa, 60, som jobbar vid akutmottagningen på ett sjukhus i Stockholm ombeds ge en beskrivning av sitt yrkeskunnande. Hon säger att hon inte har något "yrkeskunnande". Då får hon istället frågan om vad det är hon gör. Hon säger att det är hon som avgör vilka patienter som kommer in genom dörren som behöver omedelbar hjälp och vilka som kan vänta.

"Men det är ju ett mycket kvalificerat och oerhört ansvarsfullt jobb?"

"Åh, det kan varenda kotte", säger hon.

"Men hur gör du då?"

"Jag tittar dem i ögonen, tittar på deras hudfärg, deras hår, kläder, jag luktar på dem, och en mängd andra saker som inte ryms med i läroböckerna."

- Det här får alltså illustrera en människa som använder sitt omdöme snarare än någon som slaviskt följer ett formulär. Jag vill inte säga att formulär är oviktiga. Men jag vill säga att mycket som är väldigt viktigt inte går att passa in i formulär.

År 1999 blev Ingela Josefson professor i arbetslivskunskap vid högskolans Centrum för praktisk kunskap vid Södertörns högskola i Stockholm. En del av kärnverksamheten för Centrum för praktisk kunskap kretsar kring frågan: hur fångar man in beprövad erfarenhet och för den vidare i yrkesutbildningar för t.ex. sjukskötare och lärare?

- Utbildningen vid Centrum för praktisk kunskap vänder sig till redan yrkesverksamma som huvudsakligen arbetar inom yrken där mötet med andra människor är centralt. Jag tänker på yrken som sjukskötare, lärare, socionom, polis, och konstnär. I utannonseringen av kurserna betonar vi att de syftar till att skapa ett möte mellan deras yrkeserfarenheter och teoretiska kunskaper.

Tanken med utbildningen är att förståelsen för praktiska erfarenheter ska fördjupas med hjälp av teoretisk reflektion. Kursen i det praktiska arbetet börjar med att studenterna skriver en berättelse om en episod som ofta belyser något som varit ett dilemma i deras yrkespraxis, ofta en erfarenhet som de gått och burit på i sitt yrkesliv, en erfarenhet eller ett minne av något som inte lämnat dem. Berättelsen som stu-

denterna skriver har oftast ett subjektivt perspektiv. Men när den är skriven ska den utsättas för kritisk prövning under seminarierna.

- Vad är kärnan i berättelsen som studenten berättar? Vad är dilemmat? Vad är det studenten vill ge ord på? Att i grupp få reflektera kring frågor som dessa ger draghjälp till det fortsatta skrivandet.

- I början av kursen presenteras också den vetenskapliga essän som grund för studierna. Det är inte minst **Montaignes Essäer** som ligger till grund för gestaltningen.

Tyst kunskap

Text: Lars Hertzberg

Begreppet tyst kunskap har använts på olika sätt inom filosofin. Begreppet är (jämsides med det närbesläktade begreppet praktisk kunskap) centralt bl.a. i en forskningstradition som utgått från Universitetet i Bergen. Traditionen, vars främsta upphovsman är Kjell S. Johannessen, riktar kritik mot den dominerande kunskapsförståelsen inom västerländsk filosofi och vetenskap. Kritiken har hämtat inspiration ur Wittgensteins *Filosofiska undersökningar*.

Enligt det dominerande synsättet har mänsklig kunskap formen av påståenden. Johannessen har för det första framhävt att det finns kunskapsformer som inte kan ges denna form (t.ex. den *färdighetskunskap* som kommer till uttryck i förmågan att utföra praktiska uppgifter, eller den *förtrogenhetskunskap* som visar sig i sådant som förmågan att känna igen ljudet från en klarinett, eller att känna igen människor). För det andra har han fäst uppmärksamhet vid att förmågan att förstå, formulera och tillämpa kunskap i påståendeform i själva verket förutsätter färdighets- och förtrogenhetskunskap. Påståendekunskapen är en i logisk mening sekundär kunskapsform.

Tänkesättet tillämpades först inom konstvetenskapen, men har sedermera utsträckts till att gälla olika grenar av humaniora liksom också till studiet av olika former av yrkeskunnande, bl.a. inom hälsovården. Detta utgör det mest ambitiösa försöket att tillämpa wittgensteinska tankegångar på humanistisk forskning. Traditionen har varit inflytelserik i Sverige, bl.a. vid Arbetslivscentrum, vid Kungliga tekniska högskolan och vid Centrum för praktisk kunskap vid Södertörns högskola. Bland dess representanter kan nämnas Bo Göranson, Ingela Josefson, Bengt Molander, Harald Grimen och Tore Nordenstam.

Essäerna används för en kritisk granskning av den egna erfarenheten, ett prövande av det egna omdömet – som får en ytterligare dimension av att detta omdöme diskuteras i grupp. Montaigne menar att en människa bara kan komma i besittning av sig själv genom att hon förhåller sig till andra. Hon måste ha varit vän och medborgare för att kunna tillhöra sig själv. Andra måste utsätta hennes erfarenheter för kritisk prövning.

- Det krävs en stark rygg för att inte bli kränkt när man utsätts för hård kritik.

F

Litteratur:

Johannessen, Kjell S., "Knowledge and its Modes of Articulation", i Nils Gilje & Harald Grimen (red.), *Discursive Modernity*, Universitetsforlaget, Oslo, 2007.

Johannessen, Kjell S., "Praktiske kunnskaper og epistemologiens arroganse", i Atle Måseide & Gunnar Skirbekk (red.), *Filosofi i vår tid. Festskrift til Jon Hellesnes*, Det norske Samlaget, Oslo 2009.

Essäerna används som en kritisk granskning av den egna erfarenheten, ett prövande av det egna omdömet: som får en ytterligare dimension av att detta omdöme diskuteras i grupp. Montaigne menar att en människa bara kan komma i besittning av sig själv genom att hon förhåller sig till andra. Hon måste ha varit vän och medborgare för att kunna tillhöra sig själv. Andra måste utsätta hennes erfarenheter för kritisk prövning.

Och för att åter referera till Montaigne, som hänvisar till **Platon**: den som vill kritisera en annan människa måste förfoga över tre egenskaper, nämligen kunnighet, välvilja och dristighet.

- Detta är ett sätt att skapa förutsättningar för bildningsarbete i högre utbildning, att träna studenterna i förmågan att argumentera för och emot, att bli medvetna om att teorier är modeller för att beskriva verkligheten och att verkligheten alltid är mera komplex än det som modellerna förmår fånga.

Under sin karriär har Ingela Josef-

son fått ta mycket kritik för arbetet med att lyfta fram den tysta kunskapens betydelse...

- Om ens inställning är att enbart den teoretiska undervisningen ska färga praktiken är man på fel spår. Jag anser att det borde vara precis tvärtom. Praktiken borde färga teorierna. Vårarbetet, till exempel, riskerar att bli tillämpad vetenskap som det ser ut idag.

- Och om vi vi håller oss kvar vid värden kan man säga att kraven på vetenskaplighet driver fram tvånget att formulera sjuksköterskekunskapen. Och vissa de-

lar går att formulera i ett exakt språk, andra delar gör det inte. Och den del som inte kan det kan inte läras i teoretisk utbildning utan kräver ett lärlingskap, den delen får inte falla bort bara för att den är svår att teoretisera.

- Det är naturligtvis viktigt att kunna formulera sig, men ett språk som bäst fångar den mångtydiga verkligheten måste vara väldigt levande, inte enbart abstrakt och teoretiskt. Det levande språk som uppstår i reflektion kring den egna erfarenheten är en förutsättning för utvecklingen av kunskapen. ■